

<https://doi.org/10.16926/trs.2022.07.15>

Data zgłoszenia: 7.10.2022 r.

Data akceptacji: 16.11.2022 r.

Rusana LIONCHUK

<https://orcid.org/0000-0003-2841-1103>

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

**Kobiety i mężczyźni w Ukrainie.
Krok ku równości
[Recenzja:] Oksana Yarosh, Nadia Pashkova,
Anna Perepeliuk *Чоловіки як союзники.
Посібник. Kijów, 2022, 112 s.***

**Women and men in Ukraine. A step towards equality
[Review:] Oksana Yarosh, Nadia Pashkova, Anna
Perepeliuk *Чоловіки як союзники. Посібник. Kiev, 2022,
112 pp.***

Abstract: This review concerns the book by Oksana Yarosh, Nadia Pashkova, Anna Perepeliuk *Choloviky jak sojuznyky* [Men as allies], published online 2022 by International Foundation for Electoral Systems (IFES). The reviewed publication is devoted to the issue of equality in Ukraine. The authors draw attention to existing areas of oppression against women, perpetuated by tradition. They point to the growing awareness of gender equality in Ukraine thanks to the implementation of legislation and education in this area, as well as the activities of various international organisations. Thanks to the activities of non-governmental organisations, good policies but, above all, thanks to the change in attitudes of relations, the life of women and men in Ukraine is moving towards full equality.

Keywords: Ukraine, gender equality policy, women and men, cooperation.

10 lutego 2022 roku, na dwa tygodnie dni przed inwazją Rosji na Ukrainę, odbyła się publiczna prezentacja *online* publikacji *Чоловіки як союзники*

[Choloviky jak sojuznyky] [Mężczyźni jako sojusznicy]¹ autorstwa ukraińskich badaczek Oksany Yarosh, Nadii Pashkovej i Anny Perepeliuk. Publikacja ta ma charakter hybrydowy, gdyż łączy w sobie cechy książki popularno-naukowej, poradnika i podręcznika. Przyczynę tego należy upatrywać w fakcie, że powstała ona na zlecenie Międzynarodowej Fundacji na rzecz Systemów Wyborczych (IFES) w Ukrainie przy wsparciu Agencji Stanów Zjednoczonych ds. Rozwoju Międzynarodowego, Global Affairs Canada i pomocy rządu Wielkiej Brytanii.

Ukraińskie naukowczynie we wstępie jasno deklarują cel swojej pracy: ma ona służyć (mężczyznom) za instrukcję czy też przewodnik, w jaki sposób stać się sojusznikiem kobiet, by wzmocnić równość płci i ich pozycję na poziomie indywidualnym, zbiorowym oraz globalnym. Autorki wyszły z założenia, że promowanie relacji partnerskiej między kobietami i mężczyznami w przestrzeni rodzinnej, zawodowej i w życiu publicznym sprawi, że społeczeństwo będzie mogło w pełni zrealizować swój potencjał w tym zakresie. Publikacja napisana jest wprawdzie głównie z myślą o mężczyznach, jednak prezentowane w niej treści przeznaczone są dla tych wszystkich czytelniczek i czytelników, którym nieobojętna jest nierówność płci i którzy chcą wnieść wkład w budowę demokratycznego społeczeństwa w Ukrainie.

Warto podkreślić, że wartość i aktualność² tej publikacji została potwierdzona choćby doborom jej recenzentów. Do grona osób oceniających i

¹ Оксана Ярош, Надія Пашкова, Анна Перепелюк, *Чоловіки як союзники. Посібник* (Київ, 2022) [Oksana Yarosh, Nadia Pashkova, Anna Perepeliuk, *Choloviky yak sojuznyky. Posibnyk*. (Kyiv, 2022)]. Publikacja napisana jest w języku ukraińskim. Wszelkie tłumaczenia – o ile inaczej nie zaznaczono – w przekładzie własnym [R.L.]. Publikacja jest ogólnodostępna i można ją nieodpłatnie pobrać w Internecie (<https://gendergid.org.ua/choloviky-yak-sojuznyky/>), również jej prezentację (https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=338005738217418).

² Potwierdzeniem aktualności omawianej pracy i społecznego na nią zapotrzebowania jest publikowany przez Światowe Forum Ekonomiczne (i weryfikowany corocznie od 2006 roku) Global Gender Gap Index jako jeden z miarodajnych wskaźników równości płci. W 2021 roku badaniem objęto 156 krajów. Gender Gap Index pokazuje dynamikę działań na rzecz osiągnięcia równości płci w następujących kategoriach: udział w życiu gospodarczym, poszerzenie praw i możliwości w polityce, poziom wykształcenia oraz dostęp do opieki zdrowotnej i długość życia. W 2021 roku Ukraina zajęła 74 miejsce wśród 156 krajów. Ogólny wskaźnik luki między płciami wyniósł 71,4% (rok wcześniej Ukraina była na 59 miejscu, a wskaźnik wynosił 72%). Pod względem „udziału w gospodarce i możliwości kariery” Ukraina zajmuje 44 miejsce na świecie (w 2020 roku było to 39 miejsce, a w 2019 - 28), a pod względem „praw i możliwości politycznych” spadła na 103 miejsce (2020 - 83 miejsce, 2019 - 105 miejsce). W kategorii poziomu edukacji Ukraina zajęła 27 miejsce w roku 2021 (26 w 2020 r.), natomiast pod względem „dostępu do opieki zdrowotnej i długości życia” 41 miejsce (52 w 2020 r., 56 w 2019 r.). Analiza wskaźnika luki między płciami pod względem reprezentacji politycznej wykazuje, że Ukraina zajęła 98 miejsce w kategorii „kobiety w parlamencie” (w 2020 r. - 88 miejsce, w 2019 r. - 121 miejsce) oraz 110

weryfikujących jej zawartość merytoryczną zostali zaproszeni uznane badaczki i badacze zajmujący się w Ukrainie problematyką gender: Oleg Marushchenko, ekspert w dziedzinie równości płci, dyrektor organizacji pozarządowej „GIAC „KRONA”, wiceprzewodniczący zarządu organizacji pozarządowej „EdCamp Ukraina”, współautor i współredaktor podręczników dla pedagogów (*Genderowe dni powszechnie w przedszkolu*, 2020; *Gender jedzie!*, 2018; *W poszukiwaniu wychowania genderowego*, 2013; *Genderowe opowieści szkolne*, 2012), członek grupy roboczej ds. polityki równości płci i zwalczania dyskryminacji w edukacji w Ministerstwie Edukacji i Nauki Ukrainy, docent Wydziału Filozofii Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Medycznego, doktor nauk socjologicznych, docent; Tamara Martsenyuk, doktor socjologii, docentka Wydziału Socjologii Narodowego Uniwersytetu „Akademii Kijowsko-Mohylańska”, autorka kursu „Maskuliność i męskie studia” oraz książki *Obrońcy Galaktyki: moc i kryzys w świecie mężczyzn* (2020); Olena Ostapchuk, doktor nauk pedagogicznych, docentka Żytomierskiego Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franki, koordynatorka projektu ŻOMGO „Parytet”, ekspertka ds. gender, certyfikowana trenerka w zakresie edukacji genderowej, gender budgeting, edukacji dorosłych; Mykola Yabchenko, ekspert ds. gender, profeminista, autor publikacji (malopysu) *Historia ukraińskiego feminizmu. Adaptacja graficzna. Oceny recenzentów przytoczone zostały we wstępie wraz z komentarzami uczestników szkoleń regionalnych Równe partnerstwo kobiet i mężczyzn dla demokratycznego rozwoju kraju* zorganizowanych przez Międzynarodową Fundację na rzecz Systemów Wyborczych (IFES Ukraine) w latach 2017-2018 w ramach inicjatywy MALE (Alliance for Equal Partnership of Men and Women).³

Temat i problematyka publikacji *Mężczyźni jako sojusznicy* trafnie nawiązują do toczącej się w Ukrainie debaty publicznej na temat równości kobiet i mężczyzn, ich społecznej reprezentacji, a także ich obecności w kulturze. Potwierdzeniem tego są nie tylko wypowiedzi respondentów podczas przeprowadzonego 27-28 lutego 2021 roku przez naukowców Grupy Socjologicznej

miejsce pod względem liczby „kobiet(y) na stanowiskach ministerialnych” (w 2020 r. - 82 miejsce, w 2019 r. - 102 miejsce). Por. The Global Gender Gap Report. Published: March 30, 2021, <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2021/in-full> (dostęp: 27.09.2022). Dla porównania Polska w 2021 roku była na 75 miejscu, tuż za Ukrainą. Zgodnie z wynikami badania Gender Gap Index przeprowadzonego w roku 2022 wśród 146 państw Ukraina spadła na 81 miejsce (ze wskaźnikiem 70,7%), a Polska na 78 (ze wskaźnikiem 70,9). Podane wyniki świadczą to o wzroście doświadczanej w Ukrainie nierówności płci. Por. The Global Gender Gap Report 2022. Published: July 13, 2022, <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2022/> (dostęp: 27.09.2022).

³ Treningy „Rivnopravne partnerstvo cholovikiv ta zhinok dlja demokratychnogo rozvytku krai'ny”, <https://gurt.org.ua/news/trainings/44184/> (dostęp: 25.09.2022).

„Rating” sondażu pod hasłem „Role płciowe i stereotypy”,⁴ ale również wypowiedzi choćby rzecznik ds. równości i niedyskryminacji w Ukrainie Aksana Filipishyna, według której „90% naszych obywateli, którzy cierpią z powodu przemocy, to kobiety”,⁵ a powodem tego są stereotypy utrwalające przekonanie, że główną rolą kobiety jest gotowanie i opieka nad dziećmi.⁶

Wydana przez Oksanę Yarosh, Nadię Pashkovą, Annę Perepeliuk publikacja *Mężczyźni jako sojusznicy* składa się z trzech rozdziałów. Przejrzysta struktura publikacji ma związek z zaproponowanym przez badaczki układem treści: każdy rozdział rozpoczyna się od definicji problemu, co stworzyło odpowiednią bazę pojęciową, a odniesienia do sytuacji na świecie stworzyły właściwą perspektywę do oceny opisywanych zjawisk w Ukrainie.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym *Mężczyźni jako sojusznicy: poziom indywidualny. Co mogą zrobić, aby promować równość płci i wspierać przywództwo kobiet na poziomie osobistym?* autorki omawiają takie rodzaje pracy nieodpłatnej jak praca reprodukcyjna (prowadzenie domu,

⁴ Shho dumajut' pro gendernu nerivnist' v Ukraï'ni. Opytuvannja, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3202207-so-dumaut-pro-gendernu-nerivnist-v-ukraini.html> (dostęp: 25.09.2022). Badaniem objęte zostały osoby powyżej 18 roku życia zamieszkujące wszystkie obwody kraju, z wyjątkiem tymczasowo okupowanych terytoriów Krymu i Donbasu. Zgodnie z jego wynikami 10% respondentów uważa, że nierówności między kobietami i mężczyznami są obecnie na Ukrainie powszechne, 25% sądzi, że są dość powszechne, jednak według 27% respondentów nierówności występują bardzo rzadko, a 29% respondentów stwierdza, że są dość rzadkie. Biorąc pod uwagę dynamikę ocen w badaniach przeprowadzonych w ciągu ostatnich pięciu lat, można zauważyć, że wzrosła liczba osób uważających, że nierówności między kobietami i mężczyznami są powszechne, co – zdaniem organizatorów badania – ma związek z rosnącą świadomością istnienia tych nierówności.

⁵ Jaroslava Tregubova, „Genderna nerivnist': p'jat' porushen' prav zhinok v Ukraï'ni,” <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html> (dostęp: 25.09.2022).

⁶ Jak podkreśla Aksana Filipishyna: „gdy tylko [kobieta] zaczyna domagać się swoich praw, natychmiast poddawana jest przemocy - ekonomicznej, psychicznej, fizycznej czy seksualnej. Pojawił się też nowy trend: jeśli kobieta próbuje wyrwać się z kręgu przemocy domowej, to metody presji stają się bardziej wyrafinowane”. Tregubova, „Genderna nerivnist': p'jat' porushen' prav zhinok v Ukraï'ni”. Z wielu dokumentów wynika również, że do głównych obszarów życia w Ukrainie, w których dyskryminowanie kobiet jest najczęstsze i najbardziej odczuwalne, należą sfera prywatna i zawodowa. Kobiety są ofiarami przemocy domowej, w pracy otrzymują niższe zarobki i mają mniejsze możliwości rozwoju zawodowego. Kolejnym ważnym obszarem jest sfera publiczna: nadal nie ma parytetu w reprezentacji kobiet i mężczyzn we władzy; w reklamie wszechobecny jest seksizm w oparciu o rozpowszechnione stereotypy (prace domowe i opieka nad dziećmi zawsze powierzane są kobietom). Por. „Genderna nerivnist': najposhyrenishi porushennja prav zhinok v Ukraï'ni,” http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:19i78c8SNZQJ:sumy.sm.gov.ua/index.php/uk/gumani-tarna-politika/sotsialny-zahyst/11683-genderna-nerivnist-najposhirenishi-porushennya-prav-zhinok-v-ukrajini&lr=lang_pl%7Clang_uk&hl=uk&gl=pl&tbs=lr:lang_1pl%7Clang_1uk&strip=1&vwsr=0 (dostęp: 25.09.2022).

kupowanie towarów i usług, dbanie o zdrowie rodziny, rodzenie i opieka nad dziećmi itp.) oraz praca opiekuńcza (opieka nad dziećmi i osobami starszymi), które siłą tradycji postrzegane są w społeczeństwie jako „naturalne” obowiązki kobiet. Dla ukazania rozdzwiewu tej praktyki z oczekiwanym podziałem obowiązków między członkami rodziny przedstawiono pierwszy i drugi artykuł Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Autorki przedstawiły również statystyki dotyczące czasu poświęcanego w różnych krajach świata przez kobiety i mężczyzn na prace domowe oraz przykłady dobrych praktyk, wskazując kraje, w których również mężczyźni mogą korzystać z urlopu po narodzeniu dziecka (urlop „tacierzyński”). Jako komentarz tych danych przytaczają trafnie cytaty z pracy Michaela Kaufmana i Michaela Kimmela: „Zmienianie świata to nie tylko chodzenie do urn i popieranie określonego kursu politycznego. Chodzi też o próbę zmiany czegoś we własnym życiu. Nie wystarczy wierzyć w równość, ale trzeba wrócić z pracy do domu i oczekiwać, że obiad jest gotowy, a partner wspólnie zajmie się dziećmi. Codzienne rzeczy osobiste to także polityka.”⁷ W rozdziale tym ważne miejsce zajmują dane statystyczne dotyczące pracy reprodukcyjnej i opiekuńczej wykonywanej przez kobiety w Ukrainie. Są to wyniki badania, które Grupa Socjologiczna „Rating” przeprowadziła w 2021 roku w grupie półtora tysiąca mieszkańców kraju (z wyłączeniem terytoriów czasowo niekontrolowanych przez Ukrainę). Ponad połowa respondentów stwierdziła, że to kobieta powinna wykonywać wszystkie prace domowe, a 64% badanych uważa, że „w małżeństwie kobieta powinna gotować.”⁸ Autorki dostrzegają negatywne implikacje przypisania kobiet wyłącznie do sfery domowej: „Przeciążenie kobiet w domu, spowodowane pracą opiekuńczą, utrudnia im rozwój, karierę i spełnienie, bo człowiek nie może pracować na trzy zmiany: w pracy, w domu i na rzecz społeczeństwa, jeśli ma jeszcze obciążenia społeczne. Prace reprodukcyjne i opiekuńcze powinny być rozdzielone pomiędzy wszystkich członków gospodarstwa domowego.”⁹ Autorki wskazują na coraz nowocześniejsze podejście ustawodawstwa do kwestii opieki ojców nad dziećmi. Jest bowiem w Ukrainie wiele możliwości promujących tacierzyńskość: są to np. urlopy rodzicielskie (zgodnie z ustawą Ukrainy nr 3695 „O zmianach niektórych aktów prawnych dotyczących zapewnienia równych szans matkom i ojcom w opiece nad dzieckiem”,¹⁰ przyjętą przez Radę Najwyższą Ukrainy 15.04.2021r.), udział ojca w HUB-ach, w szkole. Ciekawą

⁷ Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 15.

⁸ Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 16.

⁹ Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 16.

¹⁰ Zakon Ukraï'ny „Pro vnesennja zmin do dejakyh zakonodavchyh aktiv Ukraï'ny shhodo zabezpechennja rivnyh mozhlyvostej materi ta bat'ka u dogljadi za dytynoju,” <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20#Text> (dostęp: 10.09.2022).

propozycję dla czytelników stanowią zawarte w tekście praktyczne wskazówki odnoszące się do partnerskiego podziału obowiązków w rodzinie. Autorki wskazują również na zasoby Internetu, w których można znaleźć więcej informacji na temat praktyki partnerstwa w rodzinie. Szczególną uwagę poświęcono w omawianym rozdziale kwestii stereotypów i zagrożeń wynikających z nadużywania stereotypów płciowych. Mają one, zdaniem autorek, negatywny wpływ na kształtowanie postaw ludzi już w dzieciństwie i są główną przyczyną uprzedzeń prowadzących do dyskryminacji, stanowiąc przeszkodę w osiągnięciu przez społeczeństwo modelu równości płci. Jako przeciwwagę problemów związanych z nierównością płci i stereotypami płciowymi występujących w Ukrainie autorki przedstawiają najlepsze praktyki w zakresie osiągania równości płci na przykładzie Szwecji i Kanady oraz opisują i wskazują sposoby przeciwdziałania tym zjawiskom. Jest to nadzwyczaj istotne wobec poruszanego w tym samym rozdziale problemu przemocy w rodzinie, w tym zwłaszcza przemocy ze względu na płeć: „Przemoc jest nieodłącznym elementem wszystkich grup społecznych i nie zależy od sytuacji ekonomicznej rodziny. Jak podaje Krajowa Gorąca Linia ds. Zapobiegania Przemocy Domowej, Handlu Ludźmi i Dyskryminacji Płciowej La Strada Ukraina, w pierwszej połowie 2021 roku ponad 17 tysięcy apeli od ofiar, z czego 96% dotyczy przemocy w rodzinie. 84% takich odwołań pochodzi od kobiet.”¹¹ Autorki podkreślają rolę Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej¹² (tzw. Konwencji Stambulskiej) jako ważnego instrumentu przeciwdziałania przemocy ze względu na płeć¹³. W publikacji przytoczony został artykuł 1: Cele Konwencji. Autorki przywołują ponadto wyniki badania przeprowadzonego przez OBWE w Ukrainie w okresie wiosna-lato 2018 roku pt. „Dobrobyt i bezpieczeństwo kobiet”,¹⁴ które pozwalają jednoznacznie ocenić skalę przemocy wobec kobiet w Ukrainie: „Większość kobiet jest zaniepokojona problemem przemocy wobec kobiet, w szczególności 64% z nich twierdzi, że jest to zjawisko powszechne. 24% wszystkich kobiet (w wieku od 18 do 74 lat) twierdzi, że doświadczyło przemocy fizycznej i/lub seksualnej ze strony osoby innej niż ich partner. 10% kobiet spotkało się ze stalkingiem. Biorąc pod uwagę kobiety w wieku 15 lat i więcej, prawie połowa (49%) z nich twierdzi, że doświadczyła molestowania seksualnego, przy czym 17% respondentek twierdzi, że miało to miejsce w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie.”¹⁵ Publikacja spełnia ponadto rolę poradnika, podając

¹¹ Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 31.

¹² Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 33.

¹³ Konwencja została podpisana przez Ukrainę w 2011 roku i ratyfikowana 20 czerwca 2022 roku, weszła w życie w Ukrainie 1 listopada 2022 roku.

¹⁴ Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 35.

¹⁵ Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 35.

aktualne numery telefonów, pod które należy dzwonić, aby uzyskać pomoc w przypadku wystąpienia przemocy w rodzinie oraz zalecenia dotyczące przeciwdziałania temu zjawisku. Podsumowując obraz życia społecznego kobiet i mężczyzn w Ukrainie na poziomie indywidualnym, autorki uzasadniają znaczenie feminitywów w promowaniu przywództwa kobiet w Ukrainie. 22 maja 2019 roku Gabinet Ministrów Ukrainy przyjął uchwałę nr 437 „Kwestie piśmowni ukraińskiej”. Uchwała ta zatwierdziła nową wersję „Ortografii ukraińskiej”,¹⁶ która zatwierdza użycie feminitywów i modeli ich tworzenia; zawiera również zalecenia dotyczące efektywnego ich wykorzystywania.

Drugi rozdział omawianej publikacji nosi tytuł *Mężczyźni jako sojusznicy: poziom zbiorowy. Co mogę zrobić, by promować równość płci i wspierać przywództwo kobiet na poziomie zbiorowym?* Przedmiotem rozważań jest czynna obecność kobiet w życiu społecznym i politycznym oraz modele harmonijnego połączenia macierzyństwa i ojcostwa z karierą zawodową. Autorki zwracają uwagę na fakt dysproporcji udziału kobiet w sferze publicznej. Maksymalna liczba kobiet w Radzie Najwyższej Ukrainy od początku uzyskania przez kraj niepodległości w roku 1991 wynosiła 21%, mimo że kobiety stanowią 54% ludności Ukrainy i tym samym większość wyborców. W tym kontekście przedstawiono również Globalne Cele Zrównoważonego Rozwoju oraz paragraf 41 Platformy Działania z Pekinu, przyjętej na IV Światowej Konferencji w sprawie Kobiet we wrześniu 1995 roku. W dokumencie tym zapisano: „Sukcesy kobiet i osiągnięcie równości między mężczyznami i kobietami są kwestiami praw człowieka i warunkiem sprawiedliwości społecznej; dlatego nie mogą być traktowane jako odrębna kwestia kobieca. Tylko w ten sposób można zbudować stabilne, sprawiedliwe i rozwinięte społeczeństwo. Upodmiotowienie kobiet i równość płci są warunkami wstępnymi do osiągnięcia politycznego, społecznego, gospodarczego, kulturowego i środowiskowego bezpieczeństwa wszystkich narodów.”¹⁷ Autorki przedstawiają wyniki badań nad sytuacją kobiet na świecie, z których wynika, że większość kobiet łączących role macierzyńskie i zawodowe żyje w poczuciu winy. Według tych samych badań kobiety mimo wysokiego poziomu wykształcenia nie mają możliwości realizowania się zawodowo, a jednocześnie zapewnienie kobietom godnych warunków pracy i równych praw ekonomicznych jest korzystne dla państw pod względem strategicznym. Dla zilustrowania progresywnych europejskich tendencji w tej ważnej dziedzinie życia przedstawiono doświadczenia Szwecji jako kraju, w którym pierwsza kobieta w rządzie pojawiła się już w roku 1947, a począwszy od roku 1980 uchwalono i przyjęto szereg ustaw promujących parytety służące równość

¹⁶ Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 44.

¹⁷ Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 50.

płci w polityce. W kadencji 2019-2022 rząd Szwecji zadeklarował się jako feministyczny, gdyż na czele 11 z 22 ministerstw stały kobiety. W Ukrainie natomiast, zdaniem jej obywateli, to właśnie w sferze polityki kobiety najczęściej doświadczają dyskryminacji. Do roku 2017 obowiązywał dekret z czasów sowieckich, który zabraniał kobietom podejmowania pracy w ponad 450 zawodach, na przykład kobiety nie mogły pracować w maszynowni statku, pod ziemią, prowadzić niektórych pojazdów transportu towarowego i pasażerskiego, dla kobiet nie był również dostępny szereg stanowisk w zawodach budowlanych. Ze względu na stereotypy dotyczące płci – według badania *Rola mężczyzn w opiece i pielęgnacji dzieci* – 65% Ukraińców (71% kobiet i 59% mężczyzn) jest świadomych możliwości skorzystania przez ojców z urlopu ojcowskiego, a 18% respondentów (16% kobiet i 20% mężczyzn) ma do tego negatywny stosunek, tłumacząc, że opieka nad dziećmi jest obowiązkiem kobiety, a mężczyzna powinien zapewnić rodzinie środki finansowe¹⁸. W odniesieniu do stanu faktycznego autorki wskazują możliwości wspierania kobiet pragnących realizować swe cele w sferze społeczno-politycznej i zawodowej. Wynik tego badania pokazuje rosnącą w społeczeństwie świadomość równości kobiet i mężczyzn w obszarze wypełniania obowiązków rodzinnych. Oksana Yarosh, Nadia Pashkova i Anna Perepeliuk podkreślają ponadto znaczenie przeciwdziałania stereotypom płciowym i seksizmowi w przestrzeni publicznej i medialnej, wskazując na skuteczne działania podejmowane w krajach sąsiednich. Przedstawiają w tym kontekście przykład Mołdawii, gdzie rząd wprowadził kary pieniężne za dyskryminację.¹⁹ W Ukrainie mimo prawnego zakazu dyskryminacji w przestrzeni publicznej, jest wiele przykładów jej występowania. Autorki zamieszczają w swej publikacji praktyczne porady, podają nazwy i adresy instytucji i agend, do których można się zwrócić ze skargami na dyskryminację w przestrzeni publicznej i medialnej oraz wskazówki dotyczące sposobów jej przewyżczenia.

Kolejnym z omawianych w książce zagadnień jest przeciwdziałanie molestowaniu seksualnemu. Zgodnie z Zaleceniem Ogólnym nr 19 do Konwencji ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet: „molestowanie seksualne obejmuje niepożądane zachowania o charakterze seksualnym, takie jak kontakt fizyczny i propozycje czy insynuacje seksualne, eksponowanie pornografii oraz żądania seksualne wyrażone słowami lub czynami. Takie zachowanie może być obraźliwe i może stanowić zagrożenie dla

¹⁸ Badanie przeprowadziła firma badawcza Info Sapiens dla UNFPA Ukraina w ramach programu „UE na rzecz równości płci: wspólnie przeciwko stereotypom genderowym i przemocy ze względu na płeć.” Wyniki opublikowano na stronie internetowej UNFPA Україна i są dostępne pod linkiem: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/prezentaciya-3.pdf> (dostęp: 25.09.2022).

¹⁹ Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 63-64.

zdrowia i bezpieczeństwa; jest dyskryminujące, gdy kobieta ma uzasadnione powody, by sądzić, że odrzucenie tych zachowań może mieć negatywny wpływ na jej zatrudnienie, w tym awans, lub gdy tworzy wrogie środowisko pracy.”²⁰ Ustawa „O zapewnieniu równych praw i możliwości dla kobiet i mężczyzn”²¹ przyjęta przez Radę Najwyższą Ukrainy w 2005 roku, przewiduje możliwość złożenia skargi do różnych instancji, możliwość uzyskania przez poszkodowanego odszkodowania za szkody materialne i moralne oraz zobowiązuje pracodawcę do zapobiegania przypadkom molestowania seksualnego. Publikacja zawiera również zalecenia dotyczące przeciwdziałania molestowaniu seksualnemu i dyskryminacji w miejscu pracy. Te spostrzeżenia autorek wydają się tu szczególnie aktualne i potrzebne z perspektywy doświadczeń światowego ruchu #MeToo.

W obliczu wielu czynników zagrażających równowadze i bezpieczeństwu przestrzeni publicznej w omawianej kwestii autorki odnoszą się do znaczenia audytu w zakresie bezpieczeństwa przestrzeni publicznej pod względem płci, który przeprowadza się w wielu krajach świata (Kanada, Korea Południowa, USA, Egipt, Kazachstan, Indie itd.). W Ukrainie powstał projekt „Audyt bezpieczeństwa przestrzeni „Bezpieczne dla kobiet - bezpieczne dla wszystkich”, w którego opracowaniu uczestniczyła organizacja pozarządowa „Kobiece Centrum Informacyjno-Konsultacyjne.” Jego celem jest wskazanie miejsc, które wymagają dodatkowego wyposażenia dla zapewnienia potrzeb bezpieczeństwa każdego człowieka, na przykład na ulicy podczas złych warunków atmosferycznych, wieczorem, w nocy itp. Publikacja zawiera również zalecenia dotyczące przeprowadzenia audytu genderowego w zakresie bezpieczeństwa przestrzeni publicznej dla wszystkich chętnych.

Wobec potwierdzonych badaniami trudności, jakie kobiety napotykały w planowaniu i realizacji kariery zawodowej, autorki poświęciły wiele miejsca tematowi dyskryminacji w polityce zatrudniania i przeciwdziałania dyskryminacji na rynku pracy, co wiąże się również z likwidacją różnic w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn. Podano przykład Kanady, gdzie w kształceniu specjalistów różnych specjalności wprowadzono metody wprowadzania zasad „wrażliwych” na płeć. W Ukrainie wciąż jednak występują różne rodzaje dyskryminacji na rynku pracy, np. w dostępie do określonych specjalności, stanowisk, rozwoju kariery, różnic w wynagrodzeniu pracowników na podobnych stanowiskach itp. Ta o charakterze raportu część przedstawia również dane statystyczne dotyczące Ukrainy w zakresie dyskryminacji ze względu na wiek, wpływu stereotypów dotyczących pochodzenia etnicznego na realizację zawodową kobiet, udziału kobiet w gospodarce oraz przedstawia rekomendacje dotyczące wspierania polityki kadrowej wrażliwej na płeć.

²⁰ Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 73.

²¹ Zakon Ukraïny „Pro zabezpechennja rivnyh prav ta mozhlyvostej zhinok i cholovikiv,” <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (dostęp: 25.11.2022).

Po ocenie stanu faktycznego autorki skupiły się nad pożytkiem płynącym z „działań afirmatywnych” jako jednej z dróg prowadzących do osiągnięcia większej reprezentacji kobiet we władzy i polityce oraz osiągnięcia równości płci w Ukrainie. Do „działań afirmatywnych” zmierzających do ustanowienia parytetu płci w polityce można zaliczyć: „zarezerwowanie miejsc na listach wyborczych, legislacyjne kwoty płci, zachęty finansowe dla partii politycznych w przypadku zapewnienia kwot płci w polityce personalnej i podejmowaniu decyzji. Kobiety powinny mieć możliwość mówienia o własnych doświadczeniach i potrzebach na poziomie podejmowania decyzji.”²² Książka *Mężczyźni jako sojusznicy* zawiera informację o funkcjonowaniu kwot płciowych w polityce w różnych krajach świata (niektóre państwa zaczęły je wprowadzać od 1990 roku). W Ukrainie kwoty płciowe zostały wprowadzone na poziomie legislacyjnym od 2015 roku. Ale ponieważ nie pociągano do odpowiedzialności za naruszenie ustalonych norm, większość partii ignorowała te wymagania. Sytuację częściowo zmieniła ustawa Ukrainy „O poprawkach do niektórych aktów prawnych Ukrainy dotyczących zapobiegania i zwalczania korupcji politycznej”,²³ która weszła w życie 1 lipca 2016 r. Przewiduje ona finansowanie przez państwo działalności statutowej partii, a partia polityczna, która weszła do nowego parlamentu i ma więcej niż dwie trzecie przedstawicieli jednej płci, nie otrzymuje tego finansowania. Następnie autorki przedstawiają wyniki monitoringu genderowego wyborów lokalnych w 2020 roku przeprowadzonego przez Ukraiński Fundusz Kobiet, które wskazują, że kwoty płciowe zadziałały, gdyż liczba kobiet kandydujących wzrosła w porównaniu z wyborami w 2015 roku.

Ostatni rozdział publikacji autorki rozpoczynają następującymi słowami: *Mężczyźni jako sojusznicy: poziom globalny. Co mogą zrobić, aby promować równość płci i wspierać przywództwo kobiet na poziomie globalnym?* Ich zdaniem: „[o]siągnięcie równości płci i wspieranie przywództwa kobiet to globalne wyzwanie. Indywidualne przywództwo jest ważne, ale znacznie lepiej jest pokonywać problemy poprzez solidarność z podobnie myślącymi ludźmi wokół wspólnych celów i jednoczenie się wokół ważnych wartości. Dołącz do inicjatyw globalnych i krajowych!”. W tym porządkującym i informatywnym rozdziale zaprezentowane zostały programy i inicjatywy dotyczące problematyki płci, zarówno o zasięgu globalnym (MALE – Alliance for Equal Partnership of Men and Women, VAWIE – Violence Against Women in Elections, #HeForShe, MenEngage Alliance, Promundo, #MenMustDoMore,

²² Yarosh, Pashkova, Perepeliuk, *Choloviky jak sojuznyky*, 93.

²³ Zakon Ukraïny „Pro vnesennja zmin do dejakych zakonodavchych aktiv Ukraïny shhodo zapobigannja i protydii politychnij korupcii”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19#Text> (dostęp: 25.11.2022).

#whiteribbon, Międzynarodowa Akcja „16 Days of Activism Against Gender Violence”), jak i ogólnoukraińskim (Anty-nagroda „To jest jajko!”, @Ukraińscy Mężczyźni Przeciwko Przemocy Domowej, Sieć klubów „TATOhub”, Ogólnoukraińska sieć centrów edukacji genderowej instytucji szkolnictwa wyższego – HEI). Ostatnią część tej szczególnej publikacji stanowi słownik pojęć związanych z problematyką genderową. Są w nim zdefiniowane najważniejsze użyte tu terminy związane z płcią kulturową, co warunkuje właściwe odczytanie i zrozumienie zawartej treści.

Publikacja Oksany Yarosh, Nadii Pashkovej i Anny Perepeliuk spełnia – moim zdaniem – ważny cel popularyzatorski i edukacyjny, gdyż zmusza do refleksji nad problemem równości płci zwłaszcza te osoby, które dotąd, tkwiąc w systemie utrwalonych przez epoki hierarchii, nie dostrzegają lub nie uświadamiały sobie tego zjawiska, a służy temu prowokacyjne dedykowanie pracy mężczyznom. Jest rzeczą oczywistą, że zawarte w niej informacje i wskazówki zainteresują również kobiety, gdyż wyeksplikowane stereotypy płciowe, niestety mocno zakorzenione w ukraińskim społeczeństwie, mogą przyczynić się do wzrostu świadomości i podjęcia przez kobiety działań na rzecz ich własnej samorealizacji. Refleksja nasuwająca się po lekturze tej publikacji jest następująca: tylko wspólne wysiłki kobiet i mężczyzn mogą skutecznie przeciwdziałać dyskryminacji i przemocy oraz budować demokratyczne społeczeństwo.

Warto wypuklić na koniec kolejną zaletę tej publikacji. Poprzez przedstawienie najlepszych międzynarodowych praktyk autorki ukazały realne szanse na rozwiązanie dysproporcji i nieprawidłowości we własnym kraju. To, co wydaje mi się najistotniejsze, to zdiagnozowanie badanego zjawiska na trzech poziomach: indywidualnym, zbiorowym i globalnym. Poprzez taką perspektywę problemy lokalne i regionalne stają się bardziej zrozumiałe, a modele rozwiązań o charakterze globalnym zyskują walor uniwersalny. Zaletą publikacji jest mocne osadzenie w realiach i przywołanie przez autorki wyników badań oraz danych statystycznych pozwalających czytelnikowi porównać sytuację w Ukrainie z sytuacją w innych krajach świata i wyciągnąć samodzielne wnioski. Publikacja przywołuje kluczowe dla podjętej problematyki wypowiedzi znanych osób, fragmenty aktów prawnych i dokumentów międzynarodowych wraz z linkami do pełnych wersji cytowanych tekstów. Takie umocowanie w literaturze przedmiotu gwarantuje publikacji wysoki poziom merytoryczny.

W tym miejscu należy wskazać jednak i pewne niedopatrzenie ze strony autorek i redakcji. I tak brak streszczenia w języku obcym (najlepiej w języku angielskim) ogranicza możliwości odbioru zawartych w książce treści przez obcokrajowców, zapoznania się i lepszego zrozumienia sytuacji w Ukrainie.

Z perspektywy toczącej się na terenie Ukrainy wojny i przymusową emigracją Ukraińców do różnych krajów świata, znacznie wzrosło zainteresowanie obcokrajowców procesami społeczno-politycznymi w Ukrainie. Mimo niewystarczającego i z racji zakresu publikacji dość skrótowego przedstawienia niektórych obszarów, jak na przykład działalności kobiet w sferze kultury, jest to publikacja wartościowa, gdyż uzupełnia ona wiedzę nie tylko o życiu społecznym w Ukrainie, ale – i może przede wszystkim – eksponuje problematykę nierówności ze względu na płeć, obecnych współcześnie nadal – w formie jawnej lub ukrytej – w wielu społeczeństwach.

References

- “Гендерна нерівність: найпоширеніші порушення прав жінок в Україні” [Henderna nerivnist: naiposhyrenishi porushennia prav zhinok v Ukraini]. Accessed September 25, 2022. http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:19i78c8SNZQJ:sumy.sm.gov.ua/index.php/uk/gumanitarna-politika/sotsialniy-zahyst/11683-genderna-nerivnist-najposhirenishi-porushennya-prav-zhinok-v-ukrajini&lr=lang_pl%7Clang_uk&hl=uk&gl=pl&tbs=lr:lang_1pl%7Clang_1uk&strip=1&vwsr=0.
- Закон України. “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною” [Zakon Ukrainy „Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia rivnykh mozhlyvostei materi ta batka u dohliadi za dytynoiu”]. Accessed September 10, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20#Text>.
- Закон України. “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” [Zakon Ukrainy „Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv”]. Accessed September 25, 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
- Оксана Ярош, Надія Пашкова, Анна Перепелюк. *Чоловіки як союзники. Посібник*. Київ, 2022 [Oksana Yarosh, Nadia Pashkova, Anna Perepeliuk. *Choloviky yak soiuznyky. Posibnyk*. Kyiv, 2022]. <https://gender-gid.org.ua/choloviky-yak-soiuznyky/>.
- Тренінги “Рівноправне партнерство чоловіків та жінок для демократичного розвитку країни” [Treninhy „Rivnopravne partnerstvo cholovikiv ta zhinok dlia demokratychnoho rozvytku krainy”]. Accessed September 25, 2022. <https://gurt.org.ua/news/trainings/44184/>.
- “Що думають про гендерну нерівність в Україні. Опитування” [Shcho dumaiut pro hendernu nerivnist v Ukraini. Opytuvannia]. Accessed

September 25, 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3202207-so-dumaut-pro-gendernu-nerivnist-v-ukraini.html>

Ярослава Трегубова, *Гендерна нерівність: п'ять порушень прав жінок в Україні* [Iaroslava Trehubova, *Henderna nerivnist: piat porushen prav zhinok v Ukraini*]. Accessed September 25, 2022. <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html>.

The Global Gender Gap Report 2022. Published: 13 July 2022. Accessed September 27, 2022. <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2022/>.

The Global Gender Gap Report. Published: 30 March 2021. Accessed September 27, 2022. <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2021/in-full>.

Frauen und Männer in der Ukraine. Ein Schritt in Richtung Gleichberechtigung [Rezension:] Oksana Yarosh, Nadia Pashkova, Anna Perepeliuk *Чоловіки як союзники. Posibnyk. Kijów, 2022, 112 S.*

Abstract: Rezensiert wird die Publikation von Oksana Yarosh, Nadia Pashkova, Anna Perepeliuk *Choloviky jak sojuznyky. Posibnyk* [Männer als Verbündete], erschienen online 2022, verlegt von International Foundation for Electoral Systems (IFES). Die rezensierte Publikation ist dem Thema Gleichstellung von Frau und Mann in der Ukraine gewidmet. Die Autorinnen machen auf jene Bereiche der Unterdrückung von Frauen aufmerksam, die durch Tradition aufrechterhalten werden. Sie verweisen auf das wachsende Bewusstsein für die Gleichstellung der Geschlechter in der Ukraine dank der Umsetzung von Gesetzen und Bildungsmaßnahmen in diesem Bereich sowie der Aktivitäten verschiedener internationaler Organisationen. Auch die Aktivitäten von Nichtregierungsorganisationen, gezielte politische Maßnahmen, aber vor allem der Bewußtseinswandel tragen dazu bei, dass sich das Leben von Frauen und Männern in der Ukraine auf eine vollständige Gleichstellung zubewegt.

Schlüsselwörter: Ukraine, Gleichstellungspolitik, Frauen und Männer, Zusammenarbeit.

Kobiety i mężczyźni w Ukrainie. Krok ku równości [Recenzja:] Oksana Yarosh, Nadia Pashkova, Anna Perepeliuk *Чоловіки як союзники. Posibnyk. Kijów, 2022, 112 s.*

Abstrakt: Recenzja dotyczy książki Oksany Yarosh, Nadii Pashkovej, Anny Perepeliuk *Choloviky jak sojuznyky* [Mężczyźni jako sojusznicy], opublikowanej online w 2022 roku przez Międzynarodową Fundację na rzecz Systemów Wyborczych (IFES) w Ukrainie. Recenzowana publikacja poświęcona jest problematyce równości w Ukrainie. Autorki zwracają uwagę na

istniejące obszary opresji wobec kobiet, utrwalone przez tradycję. Wskazują na rosnącą w Ukrainie świadomość równości płci dzięki implementacji przepisów i edukacji w tym zakresie, a także za sprawą działalności różnych organizacji międzynarodowych. Działania organizacji pozarządowych, dobra polityka równościowa, ale przede wszystkim zmiana postaw sprawiają, że życie kobiet i mężczyzn w Ukrainie zmierza do pełnej równości.

Słowa kluczowe: Ukraina, polityka równości płci, kobiety i mężczyźni, współpraca.